

використання державної української мови у ДНЗ (окрім роботи ДНЗ №29 в м.Прилуки за діагностико-розвивальною програмою Л.Калмикової (Україна) «Розвиток мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку»), але дане питання вимагає подальшої розробки в психолого-педагогічному контексті покращення якості формування мовної свідомості і самосвідомості, розвитку звукової культури мовленнєвої діяльності дошкільників і вихователів ДНЗ.

Список використаних джерел:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Нова редакція). – МОНМСУ, НАПНУ. – Київ. – 2012. – 21 с.
2. Барило О. А. Ідеї західноєвропейської теорії вільного виховання кінця ХІХ – першої третини ХХ століття у контексті педагогічної концепції С.Ф.Русової // Вісник ЧДПУ ім. Т.Г.Шевченка. Серія: педагогічні науки. – Чернігів: ЧДПУ, 2007. – С.42-48.
3. Коваленко Є.І. Педагогічна спадщина Софії Русової в історико-педагогічному дискурсі // Наукові записки НДУ імені М.Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2011. - №8. – С.84-89.
4. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори: у 4 кн. Кн.3 / За загальною редакцією Є.І.Коваленко; Упорядн., прим. Є.І.Коваленко, О.М.Таран. – Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2008. – 240 с.
5. Скарбничка інноваційно-педагогічної діяльності освітян Чернігівщини. – Чернігів: Десна Поліграф, 2012. – 194 с.

Меленець Л. І.,

*методист науково-методичного центру
дошкільної і початкової освіти ІІІПО,
аспірантка Київського університету
імені Бориса Грінченка*

СОФІЯ РУСОВА ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ СІЛЬСЬКОГО ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Середина ХХ ст. характерна історико-педагогічними дослідженнями витоків суспільного дошкільного виховання на українських землях, що представлені в наукових доробках С. Абромсона, А. Животка, С. Сірополка. Стан суспільного дошкільного виховання у дореволюційний період висвітлювався Г. Ларіоною, І. Чувашевим. На перші десятиріччя ХХ ст. припадають праці Н. Лубенець, С. Русової щодо спроб організації дошкільного виховання в селі за часів Першої світової війни та С. Шацького, який вивчав

педагогіку села в революційну епоху та обґрунтував організацію дитячого життя в сільських умовах.

Не можна не признати в розповсюдженні дошкільного виховання факт не тільки важливої культурної цінності, а й великого суспільного значення: з дошкільного щабля повинна початися реформа школи, яка задовольнить потреби народу [2, 144].

Фундаторка дошкільної справи в Україні С. Русова, вивчаючи питання просвітницької діяльності земств, впевнено заявляла, що земство взагалі утворило народну освіту як в Україні, так і в Росії, але не всі земські управи стояли на певному ґрунті у цій справі, боячись, щоб селяни, набравшись науки, не відмовились працювати на панів. Будучи найближче знайома з постановкою дошкільного виховання в Сквирському повіті Київської губернії і Валуйському Воронізької губернії, С. Русова звернула увагу громадськості на спроби організації великої справи – сільського дошкільного виховання в серйозний для країни час Першої світової війни, коли ще більш очевидною стала необхідність дошкільного виховання для сільської дітвори. Проте піонерам його все ще приходилося на земських зборах дуже гаряче її вияснити. У докладі весняних сквирських земських зборів 1915 р. зазначається, що організація притулків-ясел у широкому масштабі викликається обставинами часу. Сотні сільських поселень залишилися без батьків і старших синів. Тяжкість ведення всього господарського клопоту лягла на жінок, чому безпритульність дітей природна, а наслідки цієї довершеної безпритульності ясні й жахливі. Земство повинно напружити всю свою матеріальну і моральну енергію, щоб організувати такі заходи, які дали б притулок тисячам сільських дітей [2, 133-135].

Дитячі садки в селі стали б провідниками культури й гігієни, школами для матерів, зберегли б багато дитячих життів, відкрили б багато дитячих сил і здібностей і внесли б багато світла та радість до життя дітей села, зауважувала Н. Лубенець [1, 42].

Любов до дітей, турбота про їх здоров'я, догляд, боротьба зі смертністю, художнє виховання, елементарна підготовка до ремісничої діяльності засобами ручної праці, підготовка до навчання у початковій школі, а ще просвітництво сільського населення спонукало громадськість посилити увагу та проявити пильність щодо організації сільського дитячого середовища.

Розглянемо питання зовнішньої організації дошкільних закладів. У доповіді Валуйського земства, пише С. Русова, указується на необхідність звернути увагу «на покращення кадрів учнів» [2, 135]. Зупинитися на питаннях дошкільного виховання необхідно було не тільки в силу їх самостійної важливості, а й з боку їх цінності для підготовки кадрів наступної – і шкільної, і позашкільної освіти. «Безумовно, - говориться в тій же доповіді, – вихованці

дитячих садків, будучи з більш розвинутим кращим сприйняттям, краще пройдуть шкільний курс». Цікаві результати дала анкета по садках-майданчиках Валуйського повіту. На питання: «Чим відрізняються діти, які відвідують дитячий садок, від тих, які не відвідують?» учні 10 початкових шкіл відповіли: «... великою розвиненістю. На перервах займаються не витівками, а іграми та співами, цікавляться книгами, діляться враженнями про прочитане. Відразу ж звикають до шкільного порядку. Володіють великим запасом слів, достатнім запасом уявлень, умінь виражати свої думки. З ними відразу можна приступати до навчання грамоти» [2, 144].

І Валуйське земство, не шкодуючи праці, з 1913 р. організовує по всьому повіту дитячі садки й дитячі майданчики, із яких у крупному селі Уразові прийняли характер постійних закладів, які утримувались міністерським асигнуванням в 4000 руб. Взагалі, зазначає С. Русова, Міністерство народної освіти із чуйністю поставилось до дошкільних заходів Валуйського земства і в 1915 р. відпустило на них 8000 руб. Окрім постійних дитячих садків у 1914-15 р. облаштовано було 5 майданчиків по селах і 3 міських. При 4 садках були відкриті ясла. У 1916 р. число дитячих садків ще збільшилось, і таким чином виховним наглядом і покращеними умовами розвитку користувалося декілька тисяч дітей. Валуйське земство цим не обмежилось і намітило цілу мережу дитячих садків по 18 волосних пунктах повіту, які й думали облаштувати до 1920 року з урегулюванням асигнування міністерства народної освіти, які поки носили випадковий характер. Задача земства складалася в організації правильної мережі дитячих садків, які співпадали б зі шкільною мережею. Для більш правильної організації справи земство виробило план [2, 136].

Далі С. Русова перераховує пункти цього плану:

- 1) «Дитячий садок» являє собою навчально-виховний заклад для дітей обох статей дошкільного віку, який має за мету допомогти сім'ям у вихованні дітей, підготувати їх до шкільних занять і полегшити перехід від сім'ї до школи.
- 2) «Дитячий садок» підпорядкований директору народних училищ Воронізької губернії й виконує правила про приватні заклади.
- 3) Курс «Дитячого садка» продовжується 2-3 роки. У дитячий садок приймаються виключно діти обох статей 6-9 років. Плата за відвідування не береться.
- 4) Найбільше число дітей у «Дитячому садку» на 1 виховательку може бути 30 чоловік.
- 5) У програму занять «Дитячого садка» входить всебічний розвиток дітей дошкільного віку засобами ручної праці, співів, рухливих ігор, гімнастики, бесід, розповідей, прогулянок і різноманітних занять на відкритому повітрі. До

ручної праці «Дитячого садка» відносяться ліпка з глини, малювання олівцем і фарбами, вирізування й наклеювання з паперу, будівництво з кубиків, вишивання, мозаїка та ін.

6) Заняття в «Дитячому садку» проходять щоденно, окрім неділі та святкових днів, різдвяних і пасхальних канікул. На час літніх канікул у «Дитячий садок» можуть прийматися діти, що вчаться в початковій школі, для того, щоб ними літнє дозвілля могло бути розумно використано. Заняття з такими дітьми складаються з ведення бесід, улаштування ігор і різноманітних видів ручної праці.

7) Усі навчальні посібники, також матеріали для роботи забезпечуються земствами.

8) Завідуючий «Дитячим садком» і основний педагогічний персонал вибирається земською управою з осіб, які мають звання не нижче учителя початкового училища, затверджується директором народних училищ Воронізької губернії за представленням інспектора народних училищ.

9) «Дитячий садок» розміщується в квартирі, яка задовольняє вимоги шкільної гігієни й забезпечує простору площу для дитячих занять (двір чи сад).

10) По закінченню навчального року завідуючий представляє в указаній формі звіт дирекції народних училищ [4, 137-138].

Щоб виявити наявність сприятливих умов у тому чи іншому селі для розміщення дошкільних організацій, була влаштована анкета. Природними приміщеннями для них у літній час виявились школи земські й церковно-приходські, а деякі поміщики залюбки надавали в користування свої будинки й різні будівлі. На всю цю справу асигнувалося 35450 руб. із страхових капіталів від всеросійського опікунського товариства з охорони материнства й дитинства й земських асигновок [2, 139].

Про деякі подробиці внутрішнього життя дитячих закладів. По інструкції можна було приймати дітей лише у віці 3-12 років, а на ділі приходять, наприклад, 14-річна дівчинка і приводить трьох малюків, між ними один на її руках з соскою з розмоченого бублика, обв'язаного ганчіркою, і просить їх усіх записати, обіцяючи самій няньчити малого. Хлопчик 5 років приходять, тримаючи за руку дворічну сестру, що завжди за ним ходить. Приходилося брати всіх, не звертаючи уваги на вік, не звертаючи уваги на інструкції [2, 140].

На одній із нарад працівниці по дошкільному вихованню та діячі по народній освіті різних повітів виказали думку про необхідність постійних дошкільних організацій в селах і прийняли наступні принципові основи для їх ведення:

1) Дошкільне виховання як загальна освіта повинно складати предмет об'єднаної діяльності, земських і міських самоуправлінь і різних культурних, економічних і педагогічних об'єднань.

2) Керівники дитячих садків, майданчиків повинні отримувати загальну і спеціальну підготовку у фребелівських інститутах, а помічники й помічниці керівників повинні бути з викладацького персоналу початкових шкіл, визнати необхідною організацію короткотермінових курсів по дошкільному вихованню. Для збільшення чисельності спеціально підготовленого персоналу бажано, по можливості, мати більше число фребелівських інститутів і затвердити при них земські стипендії.

3) Дитячі садки, а рівно як і майданчики в селах представляються в житті дитини необхідною умовою для правильного розвитку фізичного, розумового, морального і для найкращої підготовки до школи.

4) При веденні сільського дошкільного виховання необхідно брати до уваги й потреби народного життя, місцеву мову, місцеві звички і форми виробничої праці [2, 143].

Декілька по-іншому підійшло до справи Сквирське земство: перш за все воно турбувалося підготовкою персоналу для літніх дитячих садків. — «Зазвичай, читаємо в доповіді, керівниками життя дитячих організацій запрошуються ті, хто закінчив Фребелівський інститут, проте, на думку доповідача та управи, краще не запрошувати цих спеціалістів головним чином тому, що вихованки інституту, переважно люди міські, при всій своїй теоретичній і практичній в умовах міського життя підготовці, в селі в перший час будуть чужими людьми, а це дуже важко, так як при цих умовах на перших порах важко очікувати повного зближення сільських дітей та їх матерів з такими, хоч і дуже відданими справі, панянками. Тут потрібно взяти до уваги й місцеву мову, і звичаї. Набагато доцільніше було б познайомити з організацією дитячих садків по фребелівській системі місцевих учительок та вчителів, уже добре знайомих з усіма місцевими і які вийшли з того ж сільського місцевого середовища» [2, 138].

Для учительства були влаштовані короткотривалі курси по дитячій психології, по дошкільному вихованню, по ручній праці. У керівництво по організації всіх дитячих садків і ясел запрошувались інструкторами фребелівки з досвідченою підготовкою. Із звіту про функціонування «притулків-ясел» Сквирського уїзду за літо 1915 р. можна побачити, що в доповіді був намічений шлях до здійснення завдань, щоб діти не росли безпритульні, «як билінки в полі», щоб діти були пригріті, нагодовані і отримали можливе у такий короткий період виховання. Учителі з великою готовністю пішли на нове діло, курси внесли велике запалення, захватили їх бажання працювати в наміченому

напрямку, засвоїти хоча небагато необхідних для нової роботи знань. Інструкторші-фребелівки зуміли по-товариськи внести у справу і свій досвід і свої знання і в той же час ставились із серйозною увагою до всіх місцевих умов, серед яких приходилося працювати. Для того, щоб саме селянське населення ставилося з найбільшою довірою і стало ближче до нової справи, кожним «притулком-яслами» опікувався господарсько-попечительський комітет з усіх працюючих в організації та з місцевих селян, священника, поміщика та ін. [2, 139].

Порядок міського дитячого садка потребує меблів, пристосованих до віку дітей. Проте сільські вихованці не вмiли нею користуватися: розсадить панянка малюків на низенькі стільчики й сама радується, як гарно вони на них сидять, озирнеться, дивиться, хто сповз зі стільчика прямо на підлогу і вже загрався там з більшою зручністю, інший заснув і звалився зі стільчика – зайвими виявились «пристосовані до віку меблі». Нерідко самі законні вимоги фребелівок абсолютно не розумілись навіть місцевою інтелігенцією; так, земський лікар категорично відмовив проханню фребелівки у відвідуванні й огляді ним вихованців, тому що не хотів розуміти, про який дитячий садок вона йому толкувала, зазначала у статті С. Русова [2, 141].

На виставці у Валуйках можна було бачити роботи, які показують, що в протиріч припущенням Сквирської управи, «міські панянки», вчені фребелівки, зробили великий крок уперед і в своїй, і в дитячій винахідливості користуються не вказівками підручника, а оточуючим: на землі ростуть прекрасні овочі, по лісах діти збирають лікарські трави, з крейди вирізуються прекрасні речі, які відповідають по своїй складності різній силі дітей, починаючи з нескладної імітації книжечок (ціла бібліотека із томиків різної величини), квадратиків з контурами різних букв (азбука) і закінчуючи цілою церквою в місцевому стилі; ляльки із трави, прикраси з місцевих мушлів – все це ознаки звільнення від фребелівської схоластики. У роботах по дереву помічалось вдумливе відтворення дітьми навколишнього життя – прекрасний віз, завантажений сіном (навколо нього особливо уважно сходились селяни і дивувались точності деталей, хоча і в спрощено зроблено дитячою рукою) [2, 142].

Шаблон, схоластика, теоретичність у практиці сільського дошкільного виховання все більше уступають місце природі, життю, дитячій ініціативі і «учені фребелівки» із Петрограду, Києва, Харкова зуміли знайти бажаний шлях для сільського дошкільного виховання [2, 143].

Поки що ми бачимо, що дошкільне виховання для своєї нормальної постановки вимагає:

1) широкої суспільної організації і залучення до неї всіх слоїв місцевого населення;

2) керівництва науково підготовлених людей, які працюють колективно, не згідно з темою чи по трафаретах, а вільно творять у згоді з науковим началом і вимогами місцевого життя й дитячої індивідуальності;

3) глибокої поваги не тільки до особистості вихованців, а й до тих народностей, серед яких насаджується дошкільне виховання з повним визнанням їх рідної мови, релігії, художньої творчості, свят, форм праці;

4) матеріал «учіння», який передається в дошкільних закладах, повинен бути пов'язаний зі шкільним матеріалом у гнучку, пристосовану до місцевих умов природи й побуту, концентричну систему.

Якщо організація дошкільного виховання буде розвиватися дійсно на таких основах, залучаючи до своєї роботи земства, різні громадські міські й сільські організації, то в його розповсюдженні не можна не бачити одного з плідних явищ нашого суспільного й культурного життя, а в його піонерах – творців нових форм життя, нових шляхів для розвитку всіх творчих сил кожної окремої народності. А в цьому С. Русова вбачала зорю нового життя [2, 145].

Отже, представлені історико-педагогічні факти дали нам можливість зробити висновки, що ідеї С. Русової щодо регламентації дошкільної справи не залежать від часу та історичного періоду. Долати стереотипи та зайву регламентацію дошкільної освіти закликає нас сьогоднішня.

Список використаних джерел:

1. Лубенец Н. Дошкольное воспитание и народная школа / Н. Лубенец // Русская школа. – 1913. – № 12. – С. 21-43.
2. Русова С. Дошкольное воспитание в деревне / С. Русова // Вестник воспитания. – 1916. – № 7. – С. 133-145.

*Єрмак В.О.,
історик-краєзнавець,
представник фонду
імені Софії Русової
м. Чернігів*

ГОНЧАРНЕ КОЛО ПОВЕРТАЄ НА КРУГИ СВОЯ

Незбагненна таїна творення. Неможлива вона без всеохоплюючої любові до Матері-Землі – божественної й сонцесейної. Опромінені Божою ласкою, не відділяючи себе від Матері-Природи, споконвіку творили гончарі, несучи в народ радість, любов і красу. З покоління в покоління реалізовували себе безліч гончарських родин. Уся Україна була великою родиною не тільки хліборобів, а й гончарів, адже цивілізація людства почалася з гончарного кола.